

Суспільна модернізація та регіональна безпека: східноазійський варіант

Логіка постіндустріалізму веде до створення такого суспільного устрою, за яким товаровиробнича економіка поступається обслуговувальній, коли повністю оновлюється структура споживання та відбувається диверсифікація ціннісних орієнтацій у суспільстві. Центральним моментом постіндустріального розвитку є поява інноваційної технології та інтелектуально розвиненої еліти, яка має високий рівень системної наукової освіти.

Стор. 6

Українсько-російські відносини і специфіка пострадянських інтеграційних процесів

Європейський Союз і «велике переселення народів»

Інформаційно-аналітичне забезпечення як один із пріоритетних напрямів реформування моделі дипломатії України: політико-інституційний аспект

23-й Благодійний ярмарок подарував радість

Джефрі Пайєтт: «Україна переживає складні часи, однак життя триває. Не можна відмовлятися бути щасливим лише тому, що хтось чинить зло проти вас».

Стор. 62

Держави пострадянського простору в умовах формування багатополюсного світу: історичні уроки та перспективи

В Інституті всесвітньої історії НАН України 19 листопада 2015 р. відбулася міжнародна наукова конференція на тему: «Держави пострадянського простору в умовах формування багатополюсного світу: історичні уроки та перспективи». У заході взяли участь представники Інституту всесвітньої історії НАН України, працівники Президії НАН України, викладачі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та інших навчальних закладів, у тому числі зарубіжних, працівники Дипломатичної академії України та іноземних диппредставництв в Україні.

Робота конференції проходила в чотирьох секціях: «Історичні витoki формування багатополюсного світу: регіональний та міжрегіональний виміри», «Зовнішня та безпекова політики держав пострадянського простору», «Інтеграційні стратегії держав пострадянського простору в умовах формування «нового світового порядку», «Соціально-економічний та політичний розвиток держав пострадянського простору:

ретроспектива, проблеми, перспективи».

Ключовими темами виступів на пленарному засіданні стали проблеми трансформації та модернізації в пострадянських країнах, зокрема Україні та РФ, їхній геополітичний вибір, а також агресивна політика Росії В. Путіна.

Директор інституту, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **Андрій Кудряченко**, відкриваючи роботу конференції, зазначив, що країни пострадянського простору мають важливе значення для Європи та світу в сучасних умовах глобалізації, реорганізації світового порядку. Москва прагне відновити свій вплив і знову стати інтеграційним центром на пострадянському просторі. Будучи стратегічним партнером України, Росія анексувала Крим, розв'язала війну на сході нашої країни, ускладнивши відносини між двома державами. Але Україна остаточно визначила свої геополітичні орієнтири, стратегію державного і цивілізаційного розвитку. Тепер цей вибір необхідно підтвердити

конкретними кроками і практичними діями. Як зазначив А. Кудряченко, сьогоднішні виклики є не лише випробуванням, а й великим шансом для України. Адже вона може використати досвід трансформаційних перетворень країн Балтії, які з колишніх республік СРСР перетворилися на незалежні держави, стали частиною нових інтеграційних процесів і досягли значних результатів. Для України є корисним досвід і Азербайджану, який за президентства Г. Алієва рішуче змінив геополітичний вектор, що, разом з іншими факторами, дало вагомі позитивні результати. Складовими цих успіхів є, у першу чергу, дотримання державного суверенітету і використання ресурсів держава та суспільства.

Сергій Пирожков, віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук, член Президії НАН України, академік НАН України, Надзвичайний і Повноважний Посол України у своєму виступі нагадав, що ще в 1999 р. С. Хантінгтон, читаючи лекцію для українських чиновників у Гарварді, сказав, що

Україна є на перетині цивілізацій – західної та євразійської. І, на його думку, наша країна повинна рухатися не в бік Заходу, а дотримуватися євразійства і розвивати свої відносини і співробітництво з країнами цього регіону. Однак відомий політолог і політик З. Бжезінський зазначив, що Україна – європейська країна і жодних розмов про євразійство не може бути. На думку доповідача, підписання Угоди про асоціацію України з ЄС стало актом визначення і свідчить про те, що український народ свій вибір зробив.

Микола Михальченко, президент Української академії політичних наук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу теорії та історії політичної науки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України у своєму виступі охарактеризував шлях розвитку Української держави від соціалістичної до напівдемократичної. Він нагадав, що Радянський Союз був специфічною авторитарною державою, а головне – партійною державою.

Держави пострадянського простору в умовах формування багатополосного світу: історичні уроки та перспективи (за матеріалами міжнародної наукової конференції)

Тому руйнування КПРС зумовило зникнення держави. Україна стала незалежною в 1991 р. і перші три роки формувалася як держава на революційно-романтичних настроях. Перший Президент України Л. Кравчук був нонконформістом у політиці: з одного боку, він відкинув догми комунізму, норми тоталітаризму як системи влади; а з іншого – залишився ідеологом, подібним до всіх ідеологів, які компроміс ставлять вище перемоги будь-якою ціною. І політичний режим в Україні був нонконформістським – суперечливим, політична воля Президента України відбивалася в діяльності політичних інститутів слабо, пошук політичних і економічних компромісів перетворювався на політичне маневрування без чіткої мети. Цей режим був достатньо демократичним, ліберальним, але вразливим, що й призвело до його падіння.

Посприяв цьому процесові Л. Кучма, який став Президентом України в 1994 р., побудувавши з революційно-демократичного, романтичного суспільства олігархічну державу. Звичайно, він зробив значний внесок у стабілізацію економіки країни, частково розв'язав «кримську проблему», вправно маневрував між Сходом і Заходом, особливо між Росією та США. Але за період його керівництва розквітла корупція, з'явилися олігархи та ін. Світ став розглядати Україну як корумповане, олігархічне суспільство.

Віктор Ющенко прийшов до влади на гаслах

боротьби з корупцією і олігархізацією держави, обіцянках захистити інтереси «малого українця». Однак своєю діяльністю і бездіяльністю довів корумпованість і олігархізацію країни до завершених форм. Водночас власною псевдodemократичною демагогією і політичною ненадійністю не влаштовував жодну з олігархічних груп і був відсторонений від влади шляхом виборів.

Віктор Янукович отримав у спадок економічно й політично ослаблену країну, прийшовши до влади, коли в Україні суттєво змінилися суспільні процеси. У нових реаліях В. Янукович будує специфічний політичний режим. Із класичної олігархічної він зробив олігархічно-кримінальну державу. На кожному області призначалися «смотрящие». У нього була ще одна мета – створити суперолігархат. Однак події склалися таким чином, що довелося тікати до Росії.

Тому, на думку доповідача, розвиток і становлення Української держави супроводжувалися лише ротаціями еліт. Події останніх двох років свідчать про чергову ротацію еліт. На думку виступаючого, реальних реформ і позитивних змін у державі суспільство не бачить і не відчуває, незважаючи на звіти керманців про їхню успішну діяльність. У доповіді також було зазначено, що виходячи з соціологічних опитувань, соціальне напруження в суспільстві зараз значно перевищує те, що існувало перед Майданом-2, тобто Революцією Гід-

ності. Якщо тоді нараховувалося 13% готових вийти на вулиці і боротися за свободу, демократію, права, то зараз ця цифра становить – 17%. Крім того, на руках у людей нині перебуває 2 млн одиниць бойової зброї. Фактором, що стримує соціальний вибух у суспільстві, є війна на Донбасі. І влада цей фактор використовує на свій захист. Було висловлено переконання в тому, що суттєві зміни в Україні відбудуться тоді, коли наша напівдемократична олігархічна держава перестане існувати, натомість буде створена правова демократична соціальна держава.

Тетяна Орлова, доктор історичних наук, професор історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка говорила про Україну в контексті зіткнення цивілізацій на пострадянському просторі. Так, ще в 1993 р. у журналі *Foreign Affairs* вийшла стаття всесвітньо відомого американського політолога С. Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій», який виокремив вісім суспільно-історичних форм людства (у розумінні локальних): західна, ісламська, індуїстська, синська (китайська), японська, латиноамериканська, православна, африканська. Але тоді на пострадянському просторі, в Україні цивілізаційний підхід був новим і про «зіткнення цивілізацій» просто не наважувалися говорити. Конфлікти на території колишнього СРСР пояснювалися тим, що на поверхню вийшли національні

протиріччя.

За словами доповідача, нині на пострадянському просторі спостерігається зіткнення кількох цивілізацій, які так чи інакше впливають і на Україну. Насамперед, відбуваються зіткнення двох цивілізацій – православної (російська, євразійська) та західної (євроатлантична, яка часто поділяється на європейську та північно-американську). Прагнення України вийти з орбіти впливу Росії та повернутися до європейської культурно-історичної спільноти, частиною якої свого часу була Київська Русь, викликало агресивну реакцію з боку РФ – гібридну війну проти нашої країни. Ідея «русского мира» являє собою не тільки гасло «захисту прав російськомовного населення», а й прагнення обстоювати і поширювати свою суспільну модель, протиставляючи її західній. На межі 1980-1990-х років зіткнення цивілізацій такого плану вже мало місце в Естонії, Латвії, Литві. Відторгнуті в 1940 р. від Європи, балти ніколи не забували про неї. Вони першими порушили питання про неправомірність радянської (російської) агресії і тим значно вплинули на процес дезінтеграції СРСР. Нові незалежні держави Балтії твердо стали на шлях євроінтеграції і здобули членство в НАТО, а потім і ЄС у 2004 році. Прояви зіткнення цивілізацій спостерігаються й у незалежній Молдові. З одного боку – прагнення теперішнього керівництва повернути країну до Європи (у Вільнюсі на

саміті «Східного партнерства» в листопаді 2013 р. було підписано Угоду про асоціацію Молдови з ЄС, а в липні 2014 р. парламент її ратифікував). З іншого – форпост Росії в регіоні – Придністров'я. Нині це часто згадується не тільки через небезпеку агресії проти України, а також як аналогія з можливими перспективами ДНР та ЛНР.

Як зазначила Тетяна Орлова, сутнісні риси російської цивілізації мають прояви в політиці В. Путіна. Його дії щодо України – це виклик усій Європі та всьому світові, які зумовлюють порушення світового порядку. А якщо ширше – нав'язування свого. Для цього застосовується ідеологічне прикриття – теза про «русский мир».

Зрозуміло, що в основі того чи іншого типу життя лежать певні цінності. Якщо вести мову про культурно-історичні спільноти, то цінності визначаються, насамперед, релігією. Цінностям «прогнилого Заходу» протиставляється особлива духовність

православ'я. На думку доповідача, проблема ролі православ'я в сучасному світі та на пострадянському просторі є складною та багатогранною. Тут варто акцентувати принаймні на двох аспектах. Перший, так би мовити – цивілізаційний. Відомо, що православ'я є східною гілкою християнства, що виросла з візантійської цивілізації. Тобто, Візантія, яка загинула в 1453 р. під турецькою навалюю, також опосередковано бере участь у зіткненні цивілізацій на пострадянському просторі, і в Україні зокрема. Там, де переважає вплив православ'я, є сильні позиції візантизму, який, крім іншого, визначає взаємини церкви та держави. На відміну від Заходу, де існував дуалізм світської та церковної влад, у Візантії, а потім і там, куди прийшло православ'я, домінування над церквою одержала держава. Другий аспект, що впливає з першого, – поява православізму. Цей термін позначає релігійну ідеологію, яка не вимагає від

адептів релігійної віри, однак передбачає жорстко визначений вектор політичних цінностей. Відносно Росії доречно говорити про прояви «політичного православ'я». Стисло його можна визначити як проєкт ресакралізації політики і водночас політизації релігії.

Доповідач також зазначила, що існує напруження різного ступеня й різних проявів у взаєминах російської цивілізації з китайською, японською, африканською.

Так, шукаючи зараз тих, хто буде на його боці, Кремль усіляко намагається встановити союзницькі відносини з Піднебесною. Однак китайське керівництво завжди додержувалося древнього принципу: «Два тигри б'ються в долині, а третій сидить на горі і чекає, чим усе закінчиться». У середині 2015 р. КНР випустила дев'яту «Білу» книгу», присвячену питанням оборони, де чітко зазначено, що Китай не укладає союз із Росією, не виступає проти США і не намагається помститися

Японії всупереч тим думкам, які лунають останнім часом у світовому просторі. Однак слід згадати про іншу стародавню китайську стратегію, яка передбачає не відкрите військове зіткнення, а «тихе поглинання». У вирішенні головного питання ресурсів сучасна китайська цивілізація впевнено перетворює Росію на свій сировинний додаток. Не загострюючи відносин із нею, Пекін сприяє міграції свого надлишкового населення за кордон. У 2015 р. було підписано угоди про передачу сотень тисяч гектарів російської землі китайцям в оренду на 49 років. За Уралом, де на неосяжних землях надзвичайно низька щільність місцевого населення, усе більше китайців, які раніше чи пізніше можуть порушити питання про возз'єднання з історичною батьківщиною.

Відносини з Японією для Росії також не є безпроблемними. Навпаки, Токіо постійно тримає в полі зору питання Північних територій, які були втрачені внаслідок

Держави пострадянського простору в умовах формування багатополосного світу: історичні уроки та перспективи (за матеріалами міжнародної наукової конференції)

поразки у Другій світовій війні і перейшли до СРСР. Не дивно, що Японія одразу стала на бік України щодо Криму.

Стосовно африканської цивілізації, то в сьогодиншній Росії це проблема ксенофобії щодо вихідців з Чорного континенту, яка інколи доходить до насильницьких дій. У минулому столітті спостерігався процес винесення протистояння між СРСР та Заходом на території третіх країн, у тому числі й африканських.

Тетяна Орлова зазначила: історично склалося так, що Україна опинилася в лімітрофі – проміжному просторі між суперетнічними системами або утвореннями імперського типу; або у лімесі – нестійких окраїнах імперій чи цивілізацій. Зараз на її території відбуваються численні й різноманітні у своїх проявах зіткнення цивілізацій. Колись найвідоміший у світі історик цивілізацій англієць А. Тойнбі пояснював рух історії в такий спосіб: Вищий Розум кидає тому чи іншому суспільству Виклик. Якщо суспільство дає адекватну відповідь, воно розвивається. Якщо ні – занепадає. На думку авторки, зіткнення цивілізацій так само кидає виклик Україні. Китайський ієрогліф, що позначає слово «криза», складається з двох інших – «катастрофа» і «шанс». Україна нині в кризі. Її шанс вижити у катастрофі – модернізація, що є головним орієнтиром західної цивілізації. Однак проблема полягає в тому, що українське суспільство є традицій-

ним, із сильним впливом російської та радянської цивілізації. Проте змінюватися відповідно до змін оточуючого середовища – необхідна умова розвитку. Щодо цього були наведені слова нашого співвітчизника, відомого економіста О. Пасхавера: «Хочете жити краще – змінюйтеся!»

Обговорення політики Росії щодо України продовжив **Василь Ткаченко**, член-кореспондент НАПН України, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії та методології ДУ «Інститут всесвітньої історії». Він нагадав присутнім, що РФ завжди була агресором і ним залишиться. І до України у неї буде завжди особливе ставлення. Тому що Росія вважає нашу країну братнім народом. І коли йдеться про незалежність Грузії чи країн Центральної Азії, це сприймається нормально. Але коли українці говорять про свою самостійність і незалежність, це викликає у росіян відчуття внутрішньої зради. На думку доповідача, обидва народи мають дуже багато спільного в тому плані, що вони вийшли зі «сталінської шинелі». Три або й чотири покоління українців і росіян мали і мають досвід життя тільки в Радянському Союзі, в умовах мобілізаційної економіки. І перед Росією, і перед Україною зараз стоїть одна й та ж проблема – модернізація. Однаковими є і постійні розмови про неефективність існуючої системи державного управління, які, на думку виступаю-

чого, можна поставити під сумнів. Адже згідно з даними міжнародних неурядових організацій за перші 20 років незалежності з Росії в офшорні зони було виведено 800 млрд доларів. З України після відновлення незалежності та переходу до ринкової економіки – 167 млрд доларів.

На думку історика, спільним для нас є і феномен легітимності державної влади, хоча українці останніми роками продемонстрували прагнення до іншої легітимності, яка базується на європейських цінностях демократії та справедливості. І саме це стало причиною різкої реакції російського обивателя на революційні події в нашій країні. Адже Україна виходила з їхнього розуміння «легітимності». У більшості свій позитивне ставлення росіян до політики, яку сповідує Путін, свідчить про те, що народ хоче бути обманутим.

Виступаючий навів слова білоруської письменниці та публіцистки Світлани Алексієвич, лауреата Нобелівської премії з літератури за 2015 р., яка, побувавши в Росії, сказала: «Найголовніше, що з людьми сьогодні неможливо розмовляти. І справа не стільки у Путіні, скільки в тому, що шматочок Путіна є у кожній російській людині. Зокрема, у більшості з 86%». З одного боку, на думку доповідача, це – прикрий факт. А з іншого, ці 86% і є забезпеченням легітимності, яка потрібна чинній російській владі.

Незважаючи на те що за роки правління режи-

му Путіна значно скоротився видобуток основних ресурсів, – нафти, вугілля, сталі (збільшився тільки видобуток газу), – і занепадає промисловість, середня заробітна плата в Росії виросла у 13,5 раза, пенсії – у 18 разів, витрати на оборону – у 10 разів. Коли Путін прийшов до влади, середня заробітна плата становила 90 доларів, у 2014 р., коли він почав агресію проти України – 900 доларів. Звідси й любов росіян до свого президента.

Володимир Ткаченко висловив переконання в тому, що агресивна суть Російської держави такою й залишиться. Україні доведеться жити в умовах постійної агресії, адже маємо спільні кордони. Тож РФ завжди залишатиметься нашим сусідом. Насамкінець були наведені слова відомого російського журналіста, публіциста і телеведучого Олександра Невзорова про росіян: «Чи хочуть росіяни війни? Звичайно, хочуть. Їм потрібен ворог. Їм потрібно когось ненавидіти. Тому що ненависть – єдине у Росії, при відсутності науки, власної культури та інших суттєвих факторів, що дозволяє об'єднатися й відчувати загальнонаціональний оргазм». Тому, на думку В. Ткаченка, Україна повинна реально оцінювати загрозливу ситуацію, яка склалася, і знаходити адекватні шляхи її вирішення.

Інф. «З.С.»
(за матеріалами міжнародної наукової конференції)
Фото: Інститут всесвітньої історії НАН України